

Posudek vedoucího bakalářské práce:

Jiří Nývlt, Nemanželské děti v Litomyšli v 19. století,
Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2024.

Bakalářská práce Jiřího Nývlt je založena jako práce historicko-demografická: věnuje se proměně podílu nemanželsky narozených dětí v Litomyšli v průběhu 19. století na základě rozboru matrik, klasického pramene historicko-demografické analýzy. Konkrétně vychází z matrik narozených pro farnost Litomyšl, která zahrnuje celé město včetně několika předměstí, a vývojovou tendenci se snaží postihnout prostřednictvím tří časových sond, rovnoměrně distribuovaných po 19. století. Vstupní hypotéza, formulovaná velmi stručně v úvodu práce, zohledňuje hospodářský charakter Litomyšle v 19. století a předpokládá, že podíl ilegality by měl být v Litomyšli nižší, než v průmyslových oblastech severních a severozápadních Čech, protože Litomyšl industrializací ve větší míře zasažena nebyla. O charakteru vývoje ilegality během sledovaného období však úvod žádnou předběžnou úvahu neobsahuje.

Volba 30. let, 60. let a 90. let pro situování časových sond si vyžádala využití sedmi matričních knih, jež vybraných třicet let zahrnovaly. Autor postupoval metodou kvantitativního rozboru, kdy si u jednotlivých zápisů všiml pouze údaje v kolonce pro manželský/nemanželský původ dítěte. U dětí nemanželského původu pak sledoval, zda je či není uveden otec a zda došlo k dodatečné legitimizaci dítěte pozdějším sňatkem rodičů (což udává druhotně vepsaná poznámka s ustálenou formulí). Do kvalitativní analýzy zápisů, která by sledovala např. sociální původ matek nemanželských dětí, se autor nepouští.

Práce vychází z celkem skromného okruhu literatury. Základní poučení o demografickém vývoji v 19. století čerpá prakticky výlučně z kolektivní přehledové práce Dějiny obyvatelstva českých zemí a na vědomí bere i speciální studii Ludmily Fialové k mimomanželské plodnosti v českých zemích v 19. století. V seznamu literatury je uváděna i klasická syntéza Ludmily Kárníkové, ale v textu bakalářské práce téměř využita není (ač by se to v pasážích o hospodářském charakteru Litomyšle vyloženě nabízelo). Srovnávací data o úrovni ilegality pak autor čerpal z několika studií pro různé české lokality.

Je třeba vyzdvihnout, že práce Jiřího Nývlt je opřena o řemeslně dobře provedené zpracování matrik a vhodně sumarizované výsledky, které metodicky náležitým způsobem odpovídají na základní výzkumnou otázku: jak se ve sledované lokalitě vyvíjel podíl dětí narozených mimo manželství a v jaké míře docházelo k dodatečné legitimizaci těchto dětí pozdějším sňatkem rodičů. Tyto poznatky jsou ještě doplněny propočtem hrubé míry porodnosti pro vybrané tři roky, který autor včlenil do kapitoly o populačním vývoji Litomyšle.

Naproti tomu lze předložené práci vyčíst určitou terminologickou „nekázeň“ (viz dále), četné výkladové a stylistické neobratnosti a dosti úsporný přístup autora ke kontextualizaci získaných dat i tématu jako takového.

V kapitole o fenoménu mimomanželské plodnosti je autor silně poplatný studii D. Tinkové o ilegality v Habsburské monarchii v 18. století. Jde v podstatě o jediný zdroj poznatků a tak autor v duchu zmíněného článku pojednává o ilegality v rovině zákonné a zvláště v rovině ideologické. Zcela tak ovšem pomíjí rovinu sociálně-ekonomickou, která byla pro vývoj ilegality v 19. století zcela zásadní. Hlavní příčinu toho, proč řada párů zplodila dítě mimo manželství, vidí autor (s. 7) v přístupu církve (i když sám následně uvádí omezení sňatku, která plynula ze zákonných a administrativně právních překážek sňatku a nikoliv z omezení ze strany církve). To je ovšem pro 19. století už v podstatě pasé, úroveň ilegality byla tehdy utvářena v prvé řadě faktory hospodářskými a sociálními, což konec konců také umožňuje

vysvětlit, proč byla regionálně proměnlivá (to církevními postoji, ani právním postavením nemanželsky narozených nelze). Bylo by možné k tomu u obhajoby něco dodat?

V kapitole o vývoji ilegality v českých zemích autor celkem neorganicky připojuje výklad o vývoji porodnosti a ponechává čtenáře v rozpacích, jak to spolu souvisí. Obě pasáže propojuje konstatováním, že v 19. století, kdy stoupá počet nemanželsky narozených dětí, se tím zvyšuje jejich podíl na celkovém počtu narozených, což je jistě pravda. Ale daleko podstatnější by bylo dát ilegality do souvislosti s vývojem sňatečnosti a hlavně růstem sňatkového věku v 19. století, což autor prakticky nezmiňuje. Dal by se vztah mezi úrovní ilegality a sňatkovým věkem přiblížit u obhajoby?

V kapitole o hospodářských poměrech autor vychází výlučně z textu Milana Skřivánka (povahou vlastivědného) a referuje o vzniku četných drobných závodů na samém konci 19. století. Pro 17. a 18. století sice zmiňuje určitou roli tkalcovství a přadláctví, ale tyto poznámky jsou torzovité a neumožňují vytvořit si představu, jaký byl význam textilní výroby v Litomyšli a jejím okolí v 19. století, o které především jde. Zde je, jak už bylo řečeno, na škodu, že autor nevyužil práci Ludmily Kárníkové, která dovoluje udělat si o roli textilního průmyslu mimo jiné i na Litomyšlsku celkem dobrý obrázek. Autor totiž pod dojmem Skřivánka prezentuje konec 19. století jako dobu větší industrializace města, ale Kárníková spíše poukazuje na populační stagnaci a definitivní úpadek textilní výroby (do poloviny 19. století celkem významné, i díky armádním zakázkám).

V kapitole o populačním vývoji v Litomyšli autor po stručném přehledu vývoje počtu obyvatel a domů (vše by bylo bývalo vhodné shrnout do přehledové tabulky) rychle přechází k propočtům hrubé míry porodnosti pro roky 1833, 1869 a 1890. Ačkoliv čtenáři nijak nevysvětluje, jak to souvisí s populačním vývojem, je intuitivně pochopitelné, že úroveň HMP populační vývoj nějakým způsobem ilustruje. Metodicky autor postupuje při výpočtu správně (opět by bylo na místě výsledky shrnout spolu s HMP pro celé české země do srovnávací tabulky), dospívá však k závěru, že HMP v Litomyšli je citelně nižší než na celozemské úrovni. Ve snaze najít vysvětlení uvádí, že v Litomyšli mohlo docházet k migracím kvůli práci (s. 19); mohl by autor v rámci obhajoby tuto tezi vysvětlit? K této věci se znovu vrací v závěru práce (s. 33), kde po mém soudu vyslovuje příliš kategorický soud, že Litomyšl byla v míře porodnosti pod celozemským průměrem (s. 33). Víme ale s jistotou, že nám část porodů neunikla?

V samotné analýze vyvstává jedna metodická nejasnost: autor odlišuje, pokud to dobře chápu, dva způsoby zápisu nemanželsky narozených do matriky (s.23): 1) údaje o otci zcela chybí, 2) údaje o otci byly vepsány dodatečně, v souvislosti s legitimizací dítěte pozdějším sňatkem rodičů. Bylo však možné najít i variantu, že otec v matrice zapsán je, přestože poznámka o legitimizaci chybí? Pokud ano, zařadil autor tyto děti mezi legitimizované či nikoliv? Ptám se s ohledem na tabulku 9, v níž jsou uváděny (snad) počty nemanželských dětí, z nichž zapsaného otce má jen větší polovina. (Mimochodem, v případě této tabulky by zasluhovalo vysvětlení, co znamenají necelá čísla – není to srozumitelné.)

K pasážím, kde se autor věnuje samotnému rozboru matrik, mám jednu zásadnější připomínku. V tabulkách 2-4 autor prezentuje počty narozených v letech 1830-39, 1860-69 a 1890-99 a následně se na základě toho pokouší postihnout populační dynamiku Litomyšle (s. 24-25): propočítává, o kolik procent byl průměrný roční počet porodů v 60. letech vyšší než ve 30. letech, resp. o kolik procent byl průměrný roční počet porodů v 90. letech vyšší než v 60. letech. Totéž pak propočítává pro celek českých zemí. Výklad je ovšem poněkud nejasný, a obávám se, že i při pozorném čtení obtížně srozumitelný (navíc opět chybí shrnující tabulka a výpočty jsou zde referovány pouze v souvislém textu, což je značně nepřehledné). K nejasnosti významně přispívá autor i tím, že když zjistí, že procentuální rozdíl mezi údajem z 60. a 90. let je vyšší, než rozdíl mezi údajem z 30. a 60. let, hovoří o „značném zrychlení nárůstu porodnosti“ (s. 25). To je ale nonsens, o porodnost tu vůbec

nejde. Jedná se přece o počty porodů. Je ovšem potřeba opatrně vyvozovat i závěry o nárůstu počtu porodů. Víme, že počet porodů byl v 90. letech vyšší, než v 60. letech, ale nezjišťovali jsme, co se dělo mezi tím, tj. v 70. a 80. letech (možná by se ukázalo, že průměrný počet porodů za rok spíše kolísal, než že by vykazoval jednoznačnou tendenci k růstu. Závěr, že se v druhé polovině 19. století „začínalo Litomyšli s porody dařit“ (s. 25) je tak značně diskutabilní (když už pomínou neadekvátní žurnalismus).

Připomínku mám i k ne vždy zcela správnému užívání terminologie a k řadě stylistických neobratností, uvádím pár příkladů za všechny. Výraz „ilegitimita dítěte“ (s. 7) by bylo vhodnější nahradit obratem „dítě nemanželského původu“. Pod kostrbatou definicí „průměrný počet narozených daného roku s pokrytím dvou let předchozích a následujících“ (s. 18) patrně i důvtipný čtenář jen s obtížemi odhalí pětiletý klouzavý průměr. Místo výrazu „živé porody“ (tab. 2-4) by bylo adekvátní užít „živě narození“. Co se týče neobratností (které jsou spíše úsměvné, než zavádějící), nemohu nezmínit „ubýlo značně nepatrnější množství“ (s. 14), „Litomyšl zůstala svou železniční sítí na úrovni lokálky“ (s. 17), nebo „Litomyšl lze označit za nadprůměrně ilegitimní město“ (s. 32).

Z čistě formálních náležitostí lze najít pár nedostatků v citacích (chybějící odkaz na stránky, nesjednocenost formy odkazů a dva chybné odkazy v poznámce 72 a 74).

Ač se posudek soustředil hlavně na slabší místa, je nutno na závěr vyzdvihnout dobrou práci autora při excerpce matrik a při metodicky náležitém zpracování výsledků. Práci Jiřího Nývltu proto doporučuji k obhájení a navrhuji hodnotit ji jako velmi dobrou.

Praha, 11.9.2024

Mgr. Markéta Pražáková Seligová, PhD.